

אף על פי שאין זרוסת מצוה

שבת הגדול התשפ"ג

Shiur sponsored by Joshua Manaster
in loving memory of his father
Pinchas Elyahu ben Yaakov Yosef Z"l

הרב ארי דוד קאהן

1. משנה מסכת פסחים פרק י משנה ג תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קיד עמוד א הביאו לפניו, מטבול בתורת, עד שמגיע לפרפרת הפת. הביאו לפניו מצה וחררת וחרוסת ושני תבשילין, אף על פי שאין חרוסת מצוה. רבי אליעזר (בן) ברבי צדוק אומר, מצוה. ובמקדש היו מביאים לפניו גופו של פסח:

2. תוספתא מסכת פסחים (ליברמן) פרק י

הלכה ט - המצה והחררת והחרסת אף על פי שאין חרסת מצוה ר' לעזר בי ר' צדוק אומ' מצוה במקדש מביאין לפניו גופו של פסח.

הלכה י - מעשה ואמ' להם ר' לעזר בר' [צדוק] לתגרי לוד בואו וטלו לכם תבלי מצוה.

3. תלמוד ירושלמי מסכת ביצה פרק ג הלכה ח

תני מעשה בי ר' לעזר בי ר' צדוק ואבא שאול בן בטנית שהיו חנוונים בירושלים...

4. תוספתא מסכת ביצה פרק ג הלכה ו

אמרו עליו על רבי אלעזר בר צדוק ועל אבא שאול בן בטנית שהיו חנוונים בירושלים כל ימי חייהם.

5. רמב"ם על משנה מסכת פסחים פרק י משנה ג

הסדר שהוא משמיעה כהן הוא, יביאו לפניו השלחן ויקדש כמו שאמר, ואח"כ יאכל אינה ירק שינדמן אתרי שייטבלנו בתורת ויברך עליו בורא פרי האדמה. ואמר מטבול בתורת, כדי להשמיעה שבורא פרי האדמה מברך אפלו על התורת שהיא מן המרורים שהרי במקום ירק הוא אוכלה בתחלה. אבל כשיאכל המצה והחררת אחר כהן, מברך על אכילת מרור אם לא אכל מרור תחלה. אבל אם אין לו אלא מרור תחלה וסוף מברך עליו בתחלה בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ואוכל, ויאכלנו בסוף בלא ברכה. ותקנו שיאכל ירק על כל פנים ואח"כ מרור בשביל שיהא בזה שנוי כדי שישאל הבן. ומטבול כמו ומטפל, כלומר יתעסק באכילת הירקות. והחרסת מערכת שיש בה חמיצות ובעין תבן זכר לטיט, וכך אנחנו עושין אותה, שורין תאנים או תמרים ומבשילין אותן ודבן אותן עד שיתרככו ולשין אותן בחמץ ונותנין בתוכן "סנבל" או קננית או אזוב בלי שחיקה. ור' צדוק שאומר חרסת מצוה תיב לדעתו לברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת חרסת. ואינה הלכה.

6. תוספות מסכת פסחים דף קיד עמוד א

אף על פי שאין חרסת מצוה - ואם תאמר אמאי לא אתי חרסת דרשות ומבטל חררת דמצוה וי"ל דכיון דכל עקר מרור לא נתקן רק בטבול בתורת משום קפא לא מקרי בטול בכך.

7. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קטו עמוד א

אמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא: פל שטיבולו במשקה - צריך נטילת ידים. אמר רב פפא: שמע מינה, האי חסא עמיד² צריך לשקועיה לשקועיה^{איתה} בתורת, משום קפא. דאי סלקא דעתך לא צריך לשקועיה - נטילת ידים למה לי? הא לא נגע! ודילמא לעולם אימא לך: לא צריך לשקועיה, וקפא מריחא מיית. אלא למה לי נטילת ידים - דילמא משקעו ליה. ואמר רב פפא: לא נישתי איניש מרור בתורת, דילמא אגב חליניה דתבלין מבטיל ליה למרוריה, ובעינן טעם מרור, וליכא. אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא, ודרש: נטל ידיו בטיבול ראשון - נטל ידיו בטיבול שני.

8. ערוך השלם קפא

כרתי הרוח שבצנון נטרדת בכרישין קסא דכרתי חמימי הרוח שבכרישין נטרדת כמים חמין (1) אדהכי והכי פי' עד כה ועד כה עד שיביאו לו מים חמים נימא הכי קסא קסא דכירנא ליכי ולוי בנתוך ולח' כלתוך דברים אלו אין לפרשם וקבלה הם כנון לחש שאין לו פי' ובלחש וכקמיעין אתה מוצא דברים כאלו אדם מדבר עם האבן או עם הארץ וביותר רוחות שיש באוכלין כי כן רואין כי רוחות מן השדים קשורין בהן וזה הלחש וכן כל דברי לחש וקמיעין אין אנו יודעין מעמיהן ומאין נאמרו עיין בע' (פס) [צ"ל פע] (א). ור' גרשם פי' משום קסא למקטל ארס שכירקות ואכינו ר' יחיאל פי' קסא תולעת כדי שתמות הקסא שבירקות מן החומץ שבחרוסת וכן פי' ר"ח קסא תולעת דתניא בתרומו (פי' בהוספת) האוכל תולעים שבכיריקי אילנות ואת הקסא (2) שבירק — (א"ב פי' בל"י נפיחה ורוח). * [אח"כ והוא ἀλάσ אבל זה מורה על הרוח והנשימה וכן ἀλάσ כפי' חח' אייזנער אינו נכון שהוא מורה ענין עשן וקישור Rauch, Dampf ועוד רה"ב פי' מל' ארמי' ול' נראה כי קסא הוא מל"י הנ"ל ומ' נישט ופי' תולעת שבירק וכדאי בתוספת' תרומו הנ"ל וכן פי' ר"ח הובא בתוספו' וכרש"ם וכו' בה' ר"ח בפסח"י. ורש"י ורש"ב פי' ארס כפי' רנ"ה] —

קף (= קסא תולעת שבירק נ"ל מל"י ἀλάσ Krautraupe ועוד עיין בפנים) בס' ערבי פסחי' כגמ' הביאו לפניו סרר (קס"ו): צריך לשקועיה משום קסא. פי' רב האי גאון עקר קיסה בל' ארמי' מלשון קיסוי כגון נפיחה והרוח שאוחזת במעים מן המאכלות נקראת קסא מפני שמנפחת והחרוסת סם הוא שטרדת אותה הרוח ולא היה שונה מריחא דחלא מיית אלא מריחא דחלא פקע ופי' קסא דחמא חמא (שם קס"ו רע"א) הרוח והניסוח שיש בחזרת סוקעת ונטרדת בצנון וקסא דחמא אסותיה

9. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קטז עמוד א

אף על פי שאין חרוסת מצוה. ואי לא מצוה, משום מאי מייתי לה מה מביאים אותה? אומר רבי אמי: משום קפא הארס. אומר רב אסי: קפא דחפא חמא ציון. קפא דחמא פרת. [קפא דכרתי חמימי מים חמים]. קפא דכולהו חמימי ארס של כל הירקות נרפא על ידי מים חמים. אדקהי וקהי, גימא קחי: "קפא קפא, דכירנא לך ולשב בנתיה ולתמני פלתך". ארס ארס. וזכר אני אותך ואת שבע בנותיך ואת שמונה כלותיך

רבי אלעזר ברבי צדוק אומר מצוה וכו'. מאי מצוה? רבי לוי אומר: זכר לתפוח. ורבי יוחנן אומר: זכר לטיט. אומר אב"י: הלכך צריך לקהוייה וצריך לסמוכיה צריך לעשותה חמוצה וצריך לעשותה סמיכה. לקהוייה - זכר לתפוח, וצריך לסמוכיה - זכר לטיט. תניא פותיה דרבי יוחנן: תבלין זכר לתבן, חרוסת זכר לטיט. אומר רבי אלעזר ברבי צדוק, קף היו אומרים תגרי חרף חנונים זעירים שבירושלים: בואו וטלו לכם תבלין למצוה.

10. רש"י מסכת פסחים דף קטז עמוד א

משום קפא - שרף החזרת קשה, ויש בו ארס. קפא דחפא חמא - מי שאכל חזרת וחלה בשביל הקפא, יאכל צנון וירפא. קפא דחמא פרת - מי שאכל צנון וקשה לו, יאכל כרתי. חמימי - ישתה מים חמין. קפא דכולהו חמימי - ארס של כל ירקות, חמין רפואה להן. זכר לתפוח - שהיו יולדות בניהן שם בלא עצב, שלא יכירו בהן מצריים, דכתיב: תחת התפוח עוררתיה (שיר/השירים/ח'). לסמוכיה - להטיל ולכתוש בו הרבה, כדי שיהיה עב, וצריך לקהוייה - להטיל בו תפוחים ויין ומילתא דאית בו קיוהא. צריך לקהוייה - זכר לתפוח, וצריך לסמוכיה - זכר לטיט. תבלין - ירקות שמטילין בחרוסת זכר לתבן, וחרוסת שכותשים בו הדק - זכר לטיט. תגרי חרף - חנונים היושבים אצל חלונותיהם ומוכרין, כמו מציץ מן החרכים (שם/שיר השירים/ב').

11. רי"ף מסכת פסחים דף כה עמוד ב

אף על פי שאין חרוסת מצוה ר' אלעזר בר' צדוק אומר מצוה: מאי מצוה זכר לתפוח פירוש תחת התפוח עוררתיה ור' יוחנן אומר זכר לטיט אמר אב"י הילכך צריך לקהויי וצריך לסמוכי תניא כותיה דר' יוחנן תבלין זכר לתבן פירוש כגון קנמון וסנבל שהן דומין לתבן חרוסת זכר לטיט א"ר אלעזר בר' צדוק כך היו תגרי חרף שבירושלים אומרים בואו וקחו לכם תבלין למצוה:

12. בית יוסף אורח חיים סימן תעג

לסמוכיה. להטיל ולכתוש בו הרבה כדי שיהיה עב: לקהוייה. להטיל בו תפוחים ויין ומילתא דאית ביה קיוהא: ויש טעות סופר בלשון רבינו וכך צריך להגיה ומדברים חמוצים זכר לתפוח דכתיב תחת התפוח וזכר למרור ואף ע"ג דתניא כוותיה דרבי יוחנן וא"כ לא הוה צריך למיעבד זכר לתפוח נקטינן כאב"י דמצריך: ומה שכתב בשם רבינו יחיאל דהא והא איתא וכו'. כ"כ התוספות בפרק ערבי פסחים (קטז. ד"ה צריך) וכ"כ הגהות מיימון (דפו' קושטא פ"ז הי"א) (וסמ"ג) [וסמ"ק] (סי' קמד אות יז): ומה

שכתב ונותנין בה תבלין וכו'. שם בגמרא וכתב המרדכי (לד.) בשם הרוקח (סי' רפד) לכך משימין בחרוסת קנה וקינמון וזנגביל לפי שאי אפשר לדוכן היטב שלא יהא בהם חוטים קשין וזהו זכר לטיט שהיה תבן מעורב עם הטיט: ומה שכתב שנותנין בו תפוח ואגוזים ותאנים. כ"כ שם התוספות (ד"ה צריך) שצריך לעשות חרוסת בפירות שנדמים לכנסת ישראל וכתבו עוד שם כפלה הרמון (שה"ש ד ג, ו ז) ושקדים שם על שם ששקד הקדוש ברוך הוא על הקץ:

13. רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה יא

החרסת מצנה מדברי סופרים זכר לטיט שהיו עובדין בו במצרים. וכיצד עושין אותה. לוקחין תמרים או גרוגרות או צמוקין וכיוצא בהן ודורסין אותן ונותנין לתוכן חמץ ומתבלין אותן בתבלין כמו טיט בתבן ומביאין אותה על השלקון בלילי הפסח:

14. תוספות יום טוב מסכת פסחים פרק י משנה ג

וחרוסת - פירש הר"ב שעושין מתאנים וכו' ודכין הכל במדוכה. וע"ש זה נקרא חרוסת מלשון חרס בגמרא דף קי"ו בברייתא חרס זכר לטיט ופירש רש"י חרס שכותשין בו הזק זכר לטיט. ומ"ש הר"ב ומשימין בה תפוחים משמע דאף לת"ק משימין בה תפוחים על כל פנים מדלא כללינהו בהדי תאנים ולוזים וכו' וזו לא ידעתי מנין לו. גם הרמב"ם לא הזכיר כן בפירושו: ...

מצוה - כתב הרמב"ם לדעתו שחייב אדם לברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת חרוסת ואינה הלכה ע"כ. אבל בחבורו פסק כמותו בפ"ז מהלכות קרבן פסח משום דפליגי אמוראי אליביה וכדכתב המגיד ומ"מ בפ"ח לא כתב שם ברכה שמברכין עליו וטעמא כדכתב הטור סימן תע"ה שאין מברכין על החרוסת אף על פי שהוא מצוה לפי שהוא טפל למרור:

15. רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ח

הלכה א - ... ומביאין שלקון ערוף ועליו מרור וירק אחר ומצה וחרסת וגופו של פבש הפסח ובשר חגיגה של יום ארבעה עשר. ובזמן הזה מביאין על השלקון שני מיני בשר אהד זכר לפסח ואהד זכר לחגיגה:

הלכה ב - מתחיל ומברך בורא פרי האדמה ולוקח ירק ומטבל אותו בחרסת ואוכל כזית הוא וכל המסבין עמו כל אהד ואהד אין אוכל פחות מפזית. ...

הלכה ו - ואחר כך מברך על נטילת ידים ונוטל ידיו שנית שיהי הסיס דעתו בשעת קריאת ההגדה. ולוקח שני ריקין וחולק אהד מהן ומניח פרוס לתוך שלם ומברך המוציא לחם מן הארץ. ומפני מה אינו מברך על שתי פפרות כשאר ימים טובים משום שפאמר (דברים טז ג) "לחם עניי" מה דרפו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה. ואחר כך כורך מצה ומרור פאחת ומטבל בחרסת ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצות ומרורים ואוכלן. ואם אכל מצה בפני עצמה ומרור בפני עצמו מברך על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו:

+/השגת הראב"ד/ ואחר כך לוקח מצה ומרור ומטבל כאחד. א"א זהו כהלל/פסחים/ (קטו), ומ"מ זה הסדר לא דייק. +

הלכה ז - ואחר כך מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת הזבח ואוכל מבשר חגיגת ארבעה עשר תחלה. ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת הפסח ואוכל מגופו של פסח. ולא ברפת הפסח פוטרת של זבח ולא של זבח פוטרת של פסח:

הלכה ח - בזמן הזה שאין שם קרבן אחר שמברך המוציא לחם חוזר ומברך על אכילת מצה. ומטבל מצה בחרסת ואוכל. וחוזר ומברך על אכילת מרור ומטבל מרור בחרסת ואוכל. ולא ישקה אותו בחרסת שמה יבטל טעמו. וזו מצוה מדברי סופרים. וחוזר וכורך מצה ומרור ומטבל בחרסת ואוכלן בלא ברכה זכר למקדש: +/השגת הראב"ד/ חוזר ומברך על אכילת מצה ומטבל בחרסת. א"א זה הבל. +

16. תוספות מסכת פסחים דף קטז עמוד א

צריך לסמוכיה וצריך לקהוייה - ובירושלמי אמר אית דעבדי זכר לדם ומשום הכי קרי לה טבולו במשקה וכן עמא דבר לסמוכי ובשעת אכילה מקלשן אותו בנין וחמץ ובתשובת הגאונים מפרש לעשות חרסת בפרות שנקמה לכנסת ישראל בשיר השירים תחת התפוח עורתיך פסלח הרמון התאנה הנטה אמרתי אעלה בתמר אגוז אל גנת אגוז ושקדים על שם ששקד הקדוש ברוך הוא על הקץ. תגרי חרך שבירושלים - משמע דהלכה כר' אלעזר בר' צדוק וגם בספרים כתב ר' יוסי ונימוקו עמו וכן עשה ה"ר יוסף בסדרו חרוסת זכר לטיט.

17. תלמוד ירושלמי מסכת פסחים פרק י הלכה ג

רבי זעיריה בשם רבי יוחנן אין צריך לטבול בחצרת ב' פעמים. ר' שמעון בן לקיש אמר אם לא טבל פעם ראשונה צריך לטבול פעם שנייה. ושאל מתניתא פליגא מהמשנה יש סתירה על ר' שמעון בן לקיש שבכל הלילות אנו מטבילים פעם אחת והלילה הזה נשתי פעמים. סבר רבי שמעון בן לקיש כהדא דבר קפרא מתניתא פליגא על בר קפרא שבכל הלילות אנו מטבילין אותו את החזרת או את הירק עם הפת וכאן אנו מטבילין אותו בפני עצמו משמע שצריך שיהיה טיבול לפני שמביא את המצה, ואח"כ טובל בחרוסת. מתניתא פליגא על רבי יוחנן יוצאין במצה בין שפינו בין שלא פינו ונקא מפיון שהסיב חזקה פינון כיון שיושב בהסבה לכבוד הסדר, מן הסתם כיוון. מתב רבי ירמיה קומי רבי זעיריה מתניתא פליגא מהמשנה יש סתירה על רבי שמעון בן לקיש שאמר אין צריך טיבול ב' פעמים הביאו לפניו מצה וחרסת אף על פי שאין חרוסת מצנה חצרת מצנה אמר ליה שפן רב מטביל בתירדן, תגרי ירושלם היו אומרים בואו וטלו לכם תבלי מצנה לחרוסת. בני ביתיה דאיסי בשם איסי ולמה נקרא שמה של חרוסת רובה לפי שהיא רכה עמו שהיא גדולה מעצמה כמ"ש רבבה כצמח השדה. ר' יהושע בן לוי אמר צריכא שתהא עבה. מילתיה אמר זכר לטיט. אית תניי תני צבירה יש תנאים האומרים צברה בין כדי שתהא רכה. מילתיה אמר, זכר לדם.

18. עלי תמר מסכת פסחים פרק י הלכה ג

אעפ"י שאין חרוסת מצווה... ואף חרוסת אף שאינה חובה מצווה היא, שהיא זכר לפרטי השעבוד בחומר ובלבנים וברחיצה בדמם של ילדי ישראל כמ"ש ברש"י בחומש. ובבבלי שהוא זכר למה שנאמר תחת התפוח עורתיך. ונראה שהכוונה כאן לעצי אתרוג ומיני הדר, כמ"ש בתוס' שבת פ"ח שנמשלו ישראל בשה"ש לתפוח, הכוונה היא לאתרוג עיין שם. ומפני זה נקראים תפוח ע"ש שנפוח ע"י המיץ שבתוכם. ונראה מכאן שנכון לשים בחרוסת מיץ של פרי הדר. ואכן מצווה שהיא לזכר היא מצווה של רשות ולא חובה ומפני כן אין מברכין עליה וכמו זרוע וביצים בסדר של פסח... תוספות מסכת שבת דף פח עמוד א ד"ה פריו קודם פריו קודם לעליו - הקשה ר"ת... ומפרש דתפוח היינו אתרוג וריח אפך כתפוחים מתרגמינן כריחא דאתרוגא..

19. תורה תמימה בראשית פרק כז (פרשת תולדות)

כריח שדה - אמר רב יהודה משמיל דרב, כריח שדה של תפוחים⁽¹⁾ [תענית כ"ט ב']:

20. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תעה סעיף א

... ואחר כך יקח פנית מרור וישקענו פלו בחרוסת, ולא ישקנו בתוכו שלא יבטל טעם מרירותו, ומטעם זה צריך לנער החרסת מעליו, ויברך על אכילת מרור ויאכלנו בלא הסבה, ואחר כך נוטל מצה שלישית ובוצע ממנה וכורכה עם המרור וטובלה בחרסת. {הגה: ויש אומרים דאין לטבולו, וכן הוא במנהגים וכן

⁽¹⁾ ומקור הדרשא הוא כי אחרי דכתיב אשר ברכו ד' דמשמע דקאי אשדה המלא ברכת ה', לכן מפרש שדה של תפוחים הידועים בריחם הנוודף, ומצינו כהאי גונא (דקרי לגן ולכרם שדה) במלאכי ג' ולא תשכל לכם הגפן בשדה. ובתוס' כתבו דתפוח דכאן הוא אתרוג, ויתכן לומר דכינו בזה להפסוק דשה"ש ז' וריח אפך כתפוחים דמתרגמינן כריחא דאתרוגא, וע' תוס' שבת פ"ח א'. - וע' באו"ח סי' תקפ"ג בבאורי הגר"א ס"ק ח' זו"ל, וכמ"ש כריח שדה ומתרגמינן חקל תפוחין והי' בראש השנה כידוע, עכ"ל, ולא ידעתי איפה נמצא כזה בתרגום, ולפנינו בכל התרגומים ליתא, ואולי ט"ס בדבריו, ובמקום ומתרגמינן צ"ל ודרשינן, ומכוין לדרשא זו שלפנינו. ומ"ש דבר"ה היתה קבלת הברכות - כן הוא ברע"מ פ' אמור צ"ט ב', אבל במ"ר פ' בא פט"ו סי' י"א מפורש שבפסח קיבל יעקב הברכות, וסמך לדברי המ"ר יש מהא דאנו מתפללין על טל בפסח, שאז עת רצון להשפעת ברכת טל מסבת ברכת יצחק ליעקב בטל:

ראיתי נוהגין.} ואומר: זכר למקדש כהלל, ואוכלו ביחד בהסבה. ומשברך על אכילת מצה לא יסיח בדבר שאינו מענין הסעדה עד שיאכל פריכה זו, כדי שתעלה ברכת אכילת מצה וברכת אכילת מרור גם לכריכה זו.

21. משנה מסכת פסחים פרק ב משנה ח

אין נוהגין את הקמח לתוף (חרוסת) החרוסת או לתוף החרדל, ואם נתן, יאכל מיד, ורבי מאיר אוסר. אין מבשלין את הפסח, לא במשקין ולא במי פרות, אבל סכין ומטבילין אותו בהן. מי משמישו של נחתום, ישפכו, מפני שהן מקמיצין:

22. רמב"ם על משנה מסכת פסחים פרק ב משנה ח

מחלוקת תנא קמא ור' מאיר הוא אם נתן לתוף החרדל, אבל לתוף החרוסת דברי הכל ישרף מיד מפני שהוא ממהר להחמיץ. ויתבאר מה הוא תערובת החרוסת בפרק האחרון. אמר ה' בפסח בשל מבושל, מה שדייק להזהיר על הבשול בלשון מקור, בא בקבלה שהוא להורות שאסור לבשלו במי פירות, אבל מותר לסוכו בהן ולטבלו בהן אחרי הצליה. ומים של נחתום שרוחץ בהם ידיו וכלי הלישה ישפכו כמו שאמר, ודוקא במקום מדרון כדי שלא יתקבצו וישארו במקום נמוך. ואין הלכה כר' מאיר.

23. תפארת ישראל [יכין] מסכת פסחים פרק ב משנה ח

(נז) חרוסת. הוא משקה חמוץ עשוי לטבל בו הבשר:

(סג) ומטבילין. בשעת אכילתו, ובחרוסת וחרדל (ודוק) ונקט הכא דיני פסח, מדאיירי לעיל בחרוסת וחרדל שעשוי להטביל בהן בפסח:

24. רמב"ם הלכות קרבן פסח פרק ח

הלכה ז - (שמות יב ט) "מבשל" שהזהירה עליו תורה בין שנתבשל במים בין שנתבשל בשאר משקין או במי פרות שנתאמר (שמות יב ט) "וכשל מבשל" רבה הכל:

הלכה ח - צלהו ואחר כך בשלו. או שבשלו ואחר כך צלהו. או שעשהו צלי קדירה ואכלו חיב. אבל מתר לסוף אותו בנין ושמן ודבש ובשאר משקין ומי פרות. חוץ מן המים. ומתר לטבל הבשר אחר שנתצלה במשקים ובמי פרות:

הלכה ט - אין צולין את הפסח על גבי כלי אבן או כלי מתכות שנתאמר (שמות יב ח ט) "צלי אש" לא צלי דבר אחר. לפיכך אם היה כלי מגב כדי שתשלט בו האור צולין עליו. ואין צולין אותו בשפוד של מתכת שיקרי השפוד כלו חם וצולה מקומו: +/השגת הראב"ד אין צולין את הפסח וכו'. א"א והוא שלא יגע בכלי שהרי אמרו נגע בחרסו של תנור יקלוף את מקומו. +

25. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תעג סעיף ה

הגה: ... וחרוסת יעשה עב, זכר לטיט, ואחר כך נוהגין בו מעט חמץ או יין אדם זכר לדם^(טור). ועושין החרוסת מפרות שנתמשלו בהם ישראל (תוספות פ' ע"פ) כגון, תפוחים, תאנים, אגוזים, רמונים, שקדים; ונוהגין עליו תבלין, כגון קנמון וזנגביל הדומים לתבן שהיו מגבלין בו הטיט^(טור).

26. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תעב

(יא) מצוה לחזר אחר יין אדם, {אם אין הלבן משפח ממנו (טור).}

27. ט"ז אורח חיים סימן תעב ס"ק ט

(ט) (פמ"ג) אחר יין אדם. דכתיב אל תרא יין כי יתאדם ש"מ שהאדם דומי' הוא מעלה והקפיד הטור' כאן בד' כוסות בזה ולא בקידוש בסי' ער"ב דיש עוד רמז לאדם זכר לדם שהי' פרעה שוחט בני ישראל והאידינא נמנעו מליקח יין אדם מפני עלילות שקרים בעו"ה:

28. שיר השירים פרק ח פסוק ה

מי זאת עלה מן-המדבר מתרפקת על-דונגה תחת התפוח עוררתיה שמה חבלתה אמה שמה חבלה ילדתה:

29. שיר השירים פרק ב פסוק ט

דומה דודלי לצבי או לעפר האילים הנהגה עומד אחר פתלנו משגית מן-החלונות מציץ מן-התקנים:
30. רש"י שמות פרק לח פסוק ח (פרשת ויקהל)

במראת הצבאות – בנות ישראל היו בידן מראות שראות בהן כשהן מתקשטות, ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן, והיה מואס משה בהן מפני שעשויים ליצר הרע, אמר לו הקב"ה קבל, כי אלו חביבין עלי מן הכל, שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רבות במצרים; כשהיו בעליהם יגעים בעבודת פרה, היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה, ומאכילות אותם ונוטלות המראות, וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה, ומשדלתו בדברים, לומר אני נאה ממה, ומתוך כך מביאות לבעליהן לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם, שנאמר תחת התפוח עוררתיך (שיר השירים ח), וזה שנאמר במראת הצבאות. ונעשה הכיור מהם, שהוא לשום שלום בין איש לאשתו – להשקות ממים שבתוכו למי שקנא לה בעלה ונסתרה; ותדע לה שהן מראות ממש, שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים כפר וגו', ויעש בה וגומר, וכיור וכנו לא הזכרו שם, למדת שלא היה נחשת של כיור מנחשת התנופה, כך דרש רבי תנחומא, וכן תרגם אנקלוס במקומות נשיא והוא תרגום של מראות, מירורי"ש בלעז. וכן מצינו והגליונים (ישעיה ג') – מתרגמין מהחיתא:

31. ר' עובדיה מברטנורא (עמר נקא) שמות פרק לח פסוק ח (פרשת ויקהל)

במראות הצבאות וכו' עד ומשדלתו בדברים פי' מפתה אותו כי יפתה תרגומו ארי ישדל ומה שאמר ונזקקות להן ויולדות שנא' תחת התפוח עוררתיך. קשה איך מוכיח משם דבר זה י"ל שפי' ערירי בלא בנים כדפרשינו בפ' לך ואלו הולך ערירי בלא בנים ופי' עוררתיך נתתי לך בנים כמו שרש ושרשך מארץ החיים סעיף מסעף פורה שיש בלשון עברי מלות רבות משמשות בניין וסתירה דבר והפכו כך עוררתיך הפך ערירי ופרושו הולדתיך בנים:

32. תלמוד בבלי מסכת סוטה דף יא עמוד ב

וימרו את חיייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים וגו' אמר רבא בתחילה בחומר ובלבנים ולבסוף ובכל עבודה בשדה... דרש רב עירא בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים בשעה שהולכות לשאוב מים הקדוש ברוך הוא מזמן להם דגים קטנים בכדיהן ושואבות מחצה מים ומחצה דגים ובאות ושופתות שתי קדירות אחת של חמין ואחת של דגים. ומוליכות אצל בעליהן לשדה ומחיצות אותן וסכות אותן ומאכילות אותן ומשקות אותן ונזקקות להן בין שפתיים שנאמר אם תשכבון בין שפתיים וגו' בשכר תשכבון בין שפתיים זכו ישראל לבינות מצרים שנאמר כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ. וכיון שמתעברות באות לבתיהם וכיון שמגיע זמן מולדיהן הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח שנאמר תחת התפוח עוררתיך וגו' והקדוש ברוך הוא שולח משמי מרום מי שמנקיר ומשפיר אותן כחיה זו שמשפרת את הנולד שנאמר ומולדותיה ביום הולדת אותה לא כרת שרה ובמים לא רחצת למשעי וגו' ומלקט להן שני עגולין אחד של חמין ואחד של דבש שנאמר וינקהו דבש מסלע ושמן וגו' וכיון שפירין בהן מצרים באין להורגן ונעשה להם נס ונבלעין בקרקע ומביאין שוורים וחורשין על גבן שנאמר על גבי חרשו חרשים וגו' לאחר שהולכין היו מבצבצין ויוצאין כעשב השדה שנאמר רבקה כצמח השדה נתתה. וכיון שמתגדליו באין עדרים עדרים לבתיהן שנאמר ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים. וכשנגלה הקדוש ברוך הוא על הים הכיורוהו תחלה שנאמר זה אלי ואנוהו.

33. רש"י שיר השירים פרק ח פסוק ה

תחת התפוח עוררתיך - כך היא אומרת בבקשה חבת דודה תחת התפוח עוררתיך זכר כי בתחית הר סיני העשוי על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך והוא לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות עלי משכב מחבקתו ומנשקתו: